

האמן בתרבויות העולם

חוט של חן קסום—משולב באירוניה דקה, עמקות של חוקר, ושובבות קלילה של יוצר—שזור בדפי הספר הפילוסופי-האמנותי המרתק שהגיש לנו בן-עמי שרפשטיין על "האמן בתרבויות העולם". מטרתו המוצהרת של הספר היא להתקרב למהות האמנות תוך דיון „בטבע האמן, במשאלותיו, בתקוותיו, במכ"אוביו ובתחושת הסיפוק שחש בשעה שחי ויצר בזמנים ובמקומות שונים" (ע' 10), באופן שהוא רואה את עצמו ובאופן שאחרים רואים אותו. בחתרו למטרה זו, פורש המחבר לפנינו רייעה עשירה ומגוונת של דמויות אמנים מכל פינות העולם וחביוני תרבויותה בתקופות שונות, מפגיש לעינינו את האמן האסקימוסי העליון, את הצייר הסיני העצוב, את האופן העמל של ראשית ימי-הביניים האירופיים, את האמן ההודי המהדר, את האמן הרינסנסי הגאוני, את הפסל האפריקאי הגא, את הטרוודדור ההרפתקן, וכמובן גם את האמן המודרני—אינדיבידואליסטי מושבע הן בסבלו, הן בשחיתותו והן בחירותו. אף שתיאור הדמויות בא לשרת יעד כוללני ולהמחיש מסקנות עיוניות, אין הדמויות משועבדות ליעד זה והן עולות מדפי הספר כבהירות אנושית ואינטימית המחיה אף במארגנת את חומר-הרקע העשיר השאוב מתחומים כה שונים כגון סוציולוגיה, אסתטיקה, פילוסופיה, אנתרופולוגיה, סוציולוגיה והיסטוריה כללית ואמנותית. הבקורת שנוהגים להעלות נגד השיטה של שאיבה ללא-הבחנה ממקורות מגוונים תוך כדי תלישת דברים מהקשרם—מעשה האנתרופולוג פרייזר, למשל, או הפסיכולוג יונג—אין כוחה יפה במקרה שלפנינו. המחבר מצליח יפה בשילוב החומר הרבונני הזה, תוך הכרה במשמעות הסגולית של כל פרט בהקשרו המסוים, ואין הוא נוטה להכללה שטחית אף כשרב הדמיון בין הפרטים. יתר על כן: אין המחבר מתפתה ומפתה קוראיו להכללת הפרטים לדימוי האמן כפי שהוא מעבר לגבולות זמן ותרבות, אף אין הוא נוקט דרך המקובלת בספרים מסוג זה של בניית דמות האמן צעד-צעד תוך צירוף התכונות המשר

תפות לאמנים, כפי שעשה, למשל, ג'. קמבל בספר על הדמות המיתולוגית של ה"גיבור בעל אלף הפנים". להיפך, פרום' שרפשטיין משאיר את דמויות האמנים שהוא מעלה משוקעות במסגרת התרבות, החברה והזמן בו צמחו ופעלו. כך ניצבים זה ליד זה האמן הסיני שחיפש את ההרמוניה הנפשית הפנימית נוסח הטאואיזם, האמן הסוריאליסטי שהטביע הכרתו בסמים והזיות, והאמן "הפריי-מיטיבי-המסורתי" שניסה לפייס את כוחות התווה שמעבר—כל אלה כדרכים עצמאיות ליצירה.

על מקום ההכללה מציב המחבר שורה של מוטיבים המלכדים את פרקי הספר השונים בלי לאנוס את ייחודם בכבליה של מסגרת כובלת. שני המוטיבים העיקריים, המבטאים ככל הנראה את השערותיו של המחבר לגבי הבעיות המיוחדות בהן מתלבט האמן, וב"מובלע—גם את התכונות המאפיינות את האמנות, הם: ראשית, הקונפליקט שבין הנאמנות למסורת, לכללים, לחיקוי שעיקרו חזרה ושמירה על הקיים, ובין החתירה לספונטאניות שיש בה מן החיפוש אחר החידוש והתגלית בדרך ההשראה; ושנית, אותו סן של המאמץ היצירתי שעיקרו בתחילה לביטוי תוך אינטימיות אובייקטיבית המאפשרת "הפיכת" כאב ותשוקה למשהו הדומה לעונג ולתקווה" (ע' 11). האפייני לשני המוטיבים שבחר המחבר להעלות הוא הניגודיות הטבעה בהם, אשר האמנות בשיאייה מאפשרת את איחודם. אמנות מסורתית וחיקויית, כמו גם אמנות אובייקטיבית, דיווחית ותכנית, יש בהן מאי-הסיפוק, ממש כמו באמנות ספונטאנית מדי הקרובה לביטוי ילדותי או להתפרצות, או אמנות בעלת אינטימיות יתירה המשקפת את הכאב והתשוקה האישיים-האוטוביוגרפיים ללא עיבוד מספיק. פתרון הניגודים אפשרי, כמובן, על רמות שונות, וכמו שהצופה באמנות חפשי להכריע על-פי התרשמותו מן היצירה אם הושגה מטרתה, כך המחבר מותיר לנו את חירות ההכרעה לגבי טיב הפתרונות שאיפשרו התרבויות השונות ואשר אותם הגישימו האמנים השונים בחייהם ובסבל יצירתם.

אותה תוך כדי חוותי אותה, חוויית האמן ניתנת אמנם לחקר ולהכנה בלי התיחסות לחיויית הצופה, אך הבנת האמנות לא תהיה שלמה תוך כדי התעלמות מן הציפה שבשבילי יוצר האמן "דבר מה המעולה ממציאות ומוצק מחלום" (ע' 201).

ש.ק.

עונת המכשפה

על עטיפת השער החלקה, המבריקה מצטעצע יאיר הורביץ בפווה ההולמת את טיבה של אסופת השירים הצנומה מאד. השיר הפותח מפתיע ביסיו. השירים הבאים אחריו מיטשטשים והולכים עד שאין איכותם אלא איכות צלילית חמקמקה וערפילית. שיריו של הורביץ, במיטבם, דימים לצדפה הבוראת בתוכה פנינה יפהפיה, מלוטשת מאד, מבושמת ברצף של מלים מקושטות, היוצרות תחושת רגוע של יפיפות לשמה—יפיפות שלעתים היא מצליחה לסוכך על תחושת חרדה שנופה של עיר צופן בחובו, ותכופות יותר היא מגלה התחכמות באנאלית ומצועצעת. במיטבו מתגלה כוהו של הורביץ בשיר הראשון הקרוי "אור חלוני סוגר": "השמיים נקיים הירוצל מן הגנים לא הביט, במכונה שמש עדנה רחבה רחבה, ובאור יתומות עטר" תה דולקת, שדיברו בה הגנים, נשקפה בחלוני ואיר חלוני סוגר, / נפלאה מאד שחלומה בהלוגי/וקנוקנות הינמתה מהויית צל נקיות. / לאשר מלבושיה בוערים/ שיר השירים". לא נופל ממנו השיר השני, "עיר פוזרה" ("עיר פוזרה שרגיעתה נפלאה מהמקום ילד שעשיר עיה מות מבטי בה/מהמקום ההוא"). או ה"שיר "חשכה תמתק"; כל אלה מרמזים ש"הירביץ הוא משורר שנופיו הם נופי עיר ססגנת שמש ורוויית מועקה. בשירים האחרים

בנוסף לענין הרב שיש בנושא הספר ובעושר החומר המגוון שמובא בו, יש בו בספר עוד תו אפייני המשווה לו ייחוד, והוא אופן הצגת החומר. עלה בידי פרופ' שרפשטיין לספר על אמנים ואמנות באופן ובגישה שהם אמנותיים ביסודם. השילוב המיוחד בין ספרות סאטירית ונאמנות לכללים ובין אינטימיות לאובייקטיביות אפייני לסגנון הספר לאפחות מאשר לתכנון. לצד הדבקות במקורות המובאים בנספח "ההערות" והזהירות הפילוסופית המובלעת בהצגת הדברים, נוטה המחבר לעיתים לותר על הקביעה המופשטת לטובת ההמחשה על-ידי סיפור, ולהציב על מקום המסקנה העיונית—מיטאפורה. על מקום ההסתבר המפורט—רמז מעודן, ועל מקום ביטוי עמדה—התרשמות שאינה מחייבת אך נוטה להיות רבת פנים וכבדת מובן. לא פעם מזכיר המחבר את דברי הגיבור בסיפורו של קרטיין האומר: "לפי בשיוני מוליכני לגבהים אלה. אעשה מה שלבי חפץ" (ע' 78). אף שתמיד נשארת הספונטאניות מרוכנת במידה המאפשרת לקורא להזדהות עם הדמויות המתוארות במישורים ואף בעקיפים על ידי בעל הספר. גם בויתור של המחבר על ההכללה בכלל ועל סיכום בנוסה "יכול האמן בתרבויות השונות" בפרט יש יותר משמץ של גישה אמנותית המעדיפה—לפחות לפי סוזן לנגר—לאפשר את תפיסת השלם לפני הפרטים על הבנייה השיטתית של השלם מתוך הפרטים.

ולבסוף, על-דרך הבקורת המשלימה את קו ההיפועלות: בספר מסוג זה, שהוא בהכרח סלקטיבי, אין טעם להעלות הצעות לבחירה אחרת של החומר או לאופן אחר של דיון באותו חומר שהוצג. אך מתוך כוונה להעמיד את הדברים בפרספקטיבה המתאימה יש טעם להעיר כי חקר האמן הוא רק אחת משתי דרכי המלך המאפשרות התקרבות לתופעת האמנות ולהבנתה. הדרך השניה היא חקר הצופה באמנות—כלומר, חוויית הקליטה, התפיסה, העיבוד והתגובה ליצירה האמנותית. אותה מתנה מיוחדת-במינה שמגשים לני האמנים—מיתח החיים (ע' 201)—הופכת מתנה רק משום שמצוי מי שיקבלה, והוא נוצר

* בן עמי שרפשטיין: האמן בתרבויות העיר; לם; תרגום (מכתב יד אנגלי); גבריאל מוקד; עם עיבוד / ספרית אפקים, 1970; עמ' 264.

** יאיר הורביץ: עונת המכשפה; היוצאת דגה; 1970; עמ' 43.